

ORKIDEER I CENTRAL- OG SYDITALIEN - 1-9 JUNI 2005.

På turen deltog Bodil og Niels Faurholdt samt Bente og Hans Hinke.

Vi landede i Ciampino lufthavnen syd for Rom, hvorfra turen blev gennemført i lejet bil (stationcar). Efter 10 begivenhedsrige dage fløj vi hjem ligeledes fra Ciampino.

De første ca. 8 dage var vejret varmt (23-28°) og solrigt, men med et par gevaldige eftermiddagstordenvejr. De sidste dage blev det væsentlig køligere og mere ustadigt.

Det botaniske hovedmål for turen var at stifte bekendtskab med småblomstrede og sentblomstrede "typer" hørende til *Ophrys holoserica** samt at se *Himantoglossum adriaticum* i fuld blomst. Derfor opsøgte vi disse planter i de regioner, der er særligt kendte herfor: Lazio (LA), Molise (MO), Abruzzo (AB) og Campania (CA). Vi havde bragende succes med dette forehavende!

* Epitetet *holoserica* bør i fremtiden erstattes af *fuciflora* (dette er ikke sket i denne rapport).

På turen fandt vi i alt 50-52 orkide-taxa, hvilket var langt flere end forventet. Dog skal det bemærkes, at flere arter var helt eller delvist afblomstrede, men dog normalt identificerbare. Nogle lokaliteter fandt vi selv, men flere af de bedste havde vi fået oplysninger om af de tyske botanikere Stefan Hertel og Manfred Kalteisen. Også en række artikler i de europæiske orkidetidsskrifter samt internettet hjalp os godt på vej.

Referencer til den efterhånden righoldige litteratur, der beskæftiger sig med de småblomstrede, sentblomstrede *O. holoserica* opføres ikke her, men særligt interesserede kan henvende sig til mig pr. mail (nifa47.koege@privat.dk).

Den kulinariske side skal kort nævnes. Vi spiste i sagens natur mange forskellige steder, og vi fik en masse meget velsmagende, traditionel italiensk mad på denne tur. I reglen til ganske overkommelige priser. Vinens kvalitet og priser var mere variable, men oftest til vor tilfredshed.

For selve flyrejsen samt for bilen havde vi opnået særdeles favorable priser. Det siger dog sig selv, at den samlede pris bliver betragtelig, når hverken kost eller logi er inkluderet. Alligevel vil jeg foreslå særligt orkideinteresserede en lignende tur. Ingen steder har jeg set smukkere landskaber, der i den grad bugner af orkideer.

Når man kører "ud i det blå" er det ikke vanskeligt at finde udmærket logi. Vi boede på følgende hoteller:

1-2 juni Hotel La Pace i Segni (Lazio)

2-3 juni Hotel Alba i Casino (Lazio)

3-4 juni Hotel Molisana mellem Isernia og Miranda (Molise)

4-5 juni Park Hotel Majella i Palena (Abruzzo)

5-7 juni Hotel Serenella i Agropoli (Campania) (2 nætter)

7-8 juni Hotel dei Boschi i Roccamonfina (Campania)

8-9 juni B & B Il Cortile i Nemi (Lazio)

Febr. 2006

Niels Faurholdt

Arter og lokaliteter i Lazio (LA), Molise (MO), Abruzzo (AB) og Campania (CA).

1-9 juni 2005

LA: 3 lokaliteter (1-3)

MO: 2 lokaliteter (4-5)

AB: 4 lokaliteter (6-9)

CA: 5 lokaliteter (10-14)

- 1. *Ophrys apifera* (1, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 14)**
- 2. *Ophrys bertolonii* (1, 4, 5, 6, 9)**
- 3. *Ophrys fusca* cf. "lucana" (5, 10, 11, 12, 13)**
- 4. *Ophrys fusca* cf. "sulcata" (4, 5)**
- 5. *Ophrys holoserica* ssp. *holoserica* (1, 4, 5, 6, 8, 9)**
- 6. *Ophrys holoserica* ssp. *apulica* (6, 9)**
- 7. *Ophrys holoserica* ssp. *lacaitae* (4, 5, 10, 11, 12, 13)**
- 8. *Ophrys holoserica* ssp. *tetraloniae* (4, 5, ?10)**
- 9. *Ophrys holoserica* ssp. *gracilis* (1, 4, 5, 6, 10, 11, 12)**
- 10. *Ophrys holoserica* ssp. *posidonia* (10, 12)**
- 11. *Ophrys insectifera* (7)**
- 12. *Ophrys sphegodes* ssp. *atrata* (2, 3, 5, 14)**
- 13. *Ophrys sphegodes* ssp. *sphegodes* (6, 9)**
- 14. *Ophrys tenthredinifera* (13)**
- 15. *Ophrys* x *flavicans* (nm. *promontorii*) (6, 9)**

**Følgende hybrider iagttoges: *O. holoserica* ssp. *holoserica* x ssp. *lacaitae*;
O. holoserica ssp. *gracilis* x ssp. *lacaitae*; *O. holoserica* ssp. *apulica* x ssp. *holoserica*.**

I øvrigt sås mange mellemformer og overgange hos taxa tilhørende *O. holoserica* s.l.

16. *Aceras anthropophorum* (1, 5, 6, 9, 14)
17. *Anacamptis pyramidalis* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 14)
18. *Cephalanthera damasonium* (1, 6, 7, 9, 14)
19. *Cephalanthera longifolia* (2, 9, 14)
20. *Cephalanthera rubra* (14)
21. *Coeloglossum viride* (8)
22. *Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii* (8, 14)
23. *Dactylorhiza romana* (14)
24. *Dactylorhiza sambucina* (9)
25. *Epipactis atrorubens* (9)
26. *Epipactis* cf. *helleborine* (5, 6, 7, 8, 9, 14)
27. *Epipactis microphylla* (7, 14)
28. *Gymnadenia conopsea* ssp. *conopsea* (4, 5, 6, 8, 9)
29. *Gymnadenia conopsea* ssp. *densiflora* (8)
30. *Himantoglossum adriaticum* (4, 5, 6, 8, 9)
31. *Limodorum abortivum* (2, 3, 14)
32. *Listera ovata* (6, 7, 8, 9, 14)
33. *Neotinea maculata* (1, 2, 3, 14)
34. *Neottia nidus-avis* (7, 9, 14)
35. *Orchis coriophora* ssp. *coriophora* (5, 10, 13)
36. *Orchis italica* (3, 5)
37. *Orchis laxiflora* (10, 13)
38. *Orchis mascula* ssp. *mascula* (6, 7, 8, 9)
39. *Orchis morio* (1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 14)

- 40. *Orchis pauciflora* (6, 9)
- 41. *Orchis provincialis* (1, 3, 14)
- 42. *Orchis purpurea* (4, 5, 6, 8, 9)
- 43. *Orchis simia* (6)
- 44. *Orchis ustulata* (6)
- 45. *Orchis papilionacea* cf. *papilionacea* (3, 14)
- 46. *Orchis tridentata* (1, 3, 9)
- 47. *Platanthera bifolia* ssp. *latiflora* (8, 9)
- 48. *Platanthera chlorantha* (2, 3, 7, 14)
- 49. *Serapias lingua* (10, 14)
- 50. *Serapias cordigera* (14)
- 51. *Serapias vomeracea* ssp. *vomeracea* (4, 5, 10, 11, 13)

Uden for lokaliteter, især langs veje, sås følgende taxa:

Ophrys apifera
Ophrys bertolonii
Ophrys holoserica s.str.
Ophrys holoserica ssp. *lacaitae*
Ophrys holoserica cf. ssp. *tetraloniae*
Ophrys holoserica cf. *gracilis*
Ophrys sphegodes ssp. *sphegodes*
Aceras anthropophorum
Anacamptis pyramidalis
Cephalanthera damasonium
Cephalanthera longifolia
Epipactis cf. *helleborine*
Himantoglossum adriaticum
Limodorum abortivum
Orchis laxiflora
Orchis morio
Orchis pauciflora
Orchis provincialis
Orchis purpurea
Platanthera bifolia ssp. *latiflora*
Platanthera chlorantha
Serapias vomeracea s.str.

Lokaliteter

Lazio (Lokaliteterne 1-3)

Vi botaniserede i bjergområderne Monti Lepini og Monti Aurunci.

Lokalitet 1.

1. juni

Omkring bjergbyen Rocca Massima.

Bjergenge med små lunde domineret af eg og elm samt vejkanter.

Ophrys apifera

Ophrys bertolonii

Ophrys holoserica ssp. holoserica

Ophrys holoserica ssp. gracilis ("serotina")

Aceras anthropophorum

Anacamptis pyramidalis

Cephalanthera damasonium

Neotinea maculata

Orchis morio

Orchis provincialis

Orchis tridentata

Lokalitet 2.

2. juni

Omkring byen Carpineto.

Bjergenge og lyse skove.

Ophrys sphegodes ssp. atrata

Anacamptis pyramidalis

Cephalanthera longifolia

Limodorum abortivum

Neotinea maculata

Platanthera chlorantha

Lokalitet 3.

2. juni

Mellem byerne Pico og Campodimele.

Bjergenge og cypreslunde.

Ophrys sphegodes ssp. atrata

Anacamptis pyramidalis

Limodorum abortivum

Neotinea maculata

Orchis italica

Orchis morio

Orchis provincialis

Orchis papilionacea cf. papilionacea

Orchis tridentata

Platanthera chlorantha

Molise (Lokaliteterne 4-5)

Vi botaniserede på virkelig gode, artsrige lokaliteter langs vej nr. 17 nord for Isernia. De kendteste lokaliteter er beliggende langs den gamle vej nr. 17, især nær Vandra. Det kan forvirre, at en helt ny vej også har nr. 17! Mellem de følgende to lokaliteter vokser mange orkidearter på grøftekanterne.

Lokalitet 4.

3. og 5. juni

Vej nr. 17 nær Vandra omkring 166,1 km stenen.

Overdrev med spredte krat.

Ophrys apifera

Ophrys bertolonii

Ophrys fusca cf. "sulcata"

Ophrys holoserica ssp. holoserica

Ophrys holoserica ssp. gracilis

Ophrys holoserica ssp. lacaitae

Ophrys holoserica ssp. tetraloniae

Ophrys holoserica ssp. holoserica x ssp. lacaitae

Anacamptis pyramidalis

Gymnadenia conopsea ssp. conopsea

Himantoglossum adriaticum

Orchis morio

Orchis purpurea

Serapias vomeracea s.str.

Lokalitet 5.

3. juni

Vej nr. 17 mellem km-stenene 164,9 og 164,0.

Overdrev med buske, især *Spartium junceum*, men også med buskfrie områder.

Ophrys apifera
Ophrys bertolonii
Ophrys fusca cf. "lucana"
Ophrys fusca cf. "sulcata"
Ophrys holoserica ssp. *holoserica*
Ophrys holoserica ssp. *gracilis*
Ophrys holoserica ssp. *lacaitae*
Ophrys holoserica ssp. *tetraloniae*
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*
Ophrys holoserica ssp. *holoserica* x ssp. *lacaitae*
Ophrys holoserica ssp. *lacaitae* x ssp. *tetraloniae*

Aceras anthropophorum
Anacamptis pyramidalis
Epipactis cf. *helleborine*
Gymnadenia conopsea ssp. *conopsea*
Himantoglossum adriaticum
Orchis coriophora ssp. *coriophora*
Orchis italica
Orchis morio
Orchis purpurea
Serapias vomeracea s.str.

Abruzzo (Lokaliteterne 6-9)

**Vi botaniserede i to områder. Dels vest og syd for Alfedena og dels syd og sydvest for Palena.
Alle steder i fantastisk naturskønne områder.**

Lokalitet 6.

4. juni

Pragtfulde bjergenge mellem Alfedena og Barrea. De smukkeste og mest artsrige lå 5-6 km vest for Alfedena, især på vejens venstre side.

Vidtstrakte enge og bakker næsten uden vedplanter.

Ophrys bertolonii
Ophrys holoserica ssp. *holoserica*
Ophrys holoserica ssp. *apulica*
Ophrys holoserica ssp. *gracilis*
Ophrys sphegodes ssp. *sphegodes*
Ophrys x *flavicans* (nm. *promontorii*)
Ophrys holoserica ssp. *holoserica* x ssp. *apulica*

Aceras anthropophorum
Anacamptis pyramidalis
Cephalanthera damasonium
Epipactis cf. helleborine
Gymnadenia conopsea ssp. conopsea
Himantoglossum adriaticum
Listera ovata
Orchis mascula ssp. mascula
Orchis morio
Orchis pauciflora
Orchis purpurea
Orchis simia
Orchis ustulata

Lokalitet 7.

4. juni

Refugio Campitelli syd for Alfadena.

Ölandsagtige overdrev domineret af Ene samt fugtig, blandet løvskov.

Ophrys insectifera

Cephalanthera damasonium
Epipactis cf. helleborine
Epipactis microphylla
Listera ovata
Neottia nidus-avis
Orchis mascula ssp. mascula
Platanthera chlorantha

Lokalitet 8.

4. juni

Storlokalitet. 10-12 km langs vej nr. 84 syd for Palena.

Store bjergenge samt små, ofte klippefyldte lysninger langs vejen inkl. vejkanter.

Ophrys holoserica ssp. holoserica

Anacamptis pyramidalis
Coeloglossum viride
Dactylorhiza maculata ssp. fuchsii
Epipactis cf. helleborine
Gymnadenia conopsea ssp. conopsea
Gymnadenia conopsea ssp. densiflora
Himantoglossum adriaticum

Listera ovata
Orchis mascula ssp. mascula
Orchis morio
Orchis purpurea
Platanthera bifolia ssp. latiflora

Lokalitet 9.

5. juni

Vejsløjfen fra vej nr. 84 (syd for Palena) via Cansano og tilbage til vej 84. Især Stefan Hertels lok. nr. 65 (ikke publ.), der udgøres af et pragtfuldt overdrev oven for bøgeskoven over for indkørslen til hotellet "Residenza di Quatrofoglio". (Svær at finde - søg evt. nærmere oplysninger hos mig)

Let kupret, smukt overdrev med mange Ene, samt vejkanter og mørk bøgeskov.

Ophrys bertolonii
Ophrys holoserica ssp. holoserica
Ophrys holoserica ssp. apulica
Ophrys sphegodes ssp. sphegodes
Ophrys x flavicans (nm. promontorii)
Ophrys holoserica ssp. holoserica x ssp. apulica

Aceras anthropophorum
Cephalanthera damasonium
Cephalanthera longifolia
Dactylorhiza sambucina
Epipactis atrorubens
Epipactis cf. helleborine
Gymnadenia conopsea ssp. conopsea
Himantoglossum adriaticum
Listera ovata
Neottia nidus-avis
Orchis mascula ssp. mascula
Orchis morio
Orchis pauciflora
Orchis purpurea
Orchis tridentata
Platanthera bifolia ssp. latiflora

Campania (Lokaliteterne 10-14)

Vi botaniserede især i Parco Nazionale del Cilento, og her især i områderne omkring byerne Stio, Campora og Laurino (da målene var de O. holoserica-tilknyttede taxa posidonia og gracilis, der især er kendte herfra). I det nordvestligste Campania viste det lille, skovbevoksede bjerg omkring byen Roccamonfina sig at være et paradys for skovorkideer.

Lokalitet 10.

6. juni

Langs vej 488, ca. 2 km syd for vejudfletningen Stio/Campora (elledninger krydser lokaliteten).

Lettere kuperet, svagt fugtigt overdrev (ser umiddelbart lidt kedeligt ud) med en del *Spartium junceum*.

Ophrys apifera

Ophrys fusca cf. "lucana"

Ophrys holoserica ssp. *lacaitae*

Ophrys holoserica ssp. *gracilis*

Ophrys holoserica ssp. *posidonia* (samt måske ssp. *tetraloniae*?)

Orchis coriophora ssp. *coriophora*

Orchis laxiflora

Serapias lingua

Serapias vomeracea s.str.

Lokalitet 11.

6. juni

Stenet bjergeng ca. 0,6 km nord for Campora (over for lavere liggende sportsplads) samt vejkanter syd for byen (her alle ssp. *gracilis*). Kortvarigt besøg.

Stenet bjergeng med spredte krat. Samme lok., hvor vi fandt *O. holoserica* ssp. *oxyrrhynchos* som ny for Campania i 2002.

Ophrys apifera

Ophrys fusca cf. "lucana"

Ophrys holoserica ssp. *gracilis*

Ophrys holoserica ssp. *lacaitae*

Anacamptis pyramidalis

Serapias vomeracea s.str.

Lokalitet 12.

6. juni

Markant vejsving ca. 3 km vest for Laurino (mod Piaggine).

Lille, kuperet overdrev.

Ophrys apifera

Ophrys fusca cf. "lucana"

Ophrys holoserica ssp. *lacaitae*

Ophrys holoserica ssp. *gracilis*

Ophrys holoserica ssp. *posidonia*

Anacamptis pyramidalis

Lokalitet 13.

6. juni

3-5 km fra Sacco mod Teggiano.

Vidtstrakte, højtliggende (ca. 1100 moh.) græsningsenge med fugtige partier.

Ophrys apifera

Ophrys fusca cf. "lucana"

Ophrys holoserica ssp. lacaitae

Ophrys tenthredinifera

Anacamptis pyramidalis

Orchis coriophora ssp. coriophora

Orchis laxiflora

Serapias vomeracea s.str.

Lokalitet 14.

7. og 8. juni

Skove og skovenge omkring byen Roccamonfina (sydøst for Casino).

Løvskove og enge med spredte træer. Dominerende træart er Ægte Kastanie.

En fantastisk lokalitet for skovorkideer!

Ophrys apifera

Ophrys sphegodes ssp. atrata

Aceras anthropophorum

Anacamptis pyramidalis

Cephalanthera damasonium

Cephalanthera longifolia

Cephalanthera rubra

Dactylorhiza romana

Dactylorhiza sambucina

Dactylorhiza macuata ssp. fuchsii

Epipactis cf. helleborine

Epipactis microphylla

Limodorum abortivum

Listera ovata

Neotinea maculata

Neottia nidus-avis

Orchis morio

Orchis provincialis

Ophrys papilionacea cf. papilionacea

Platanthera chlorantha

Serapias lingua
Serapias cordigera

Kortfattede kommentarer til de fundne taxa.

Ophrys apifera

Almindelig og i fuld blomst næsten overalt. Blev dog ikke set højt i Abruzzo. Næsten alle sete individer var temmelig småblomstrede med hvide sepaler; kun enkelte med rosa sepaler (og lidt større blomster). Monstrøse former blev ikke iagttaget.

Ophrys bertolonii

Stedvis temmelig talrig på lokaliteter i Molise og Abruzzo. En del planter var afblomstrede eller nær ved, men mange havde endnu friske blomster. Alle sete individer var typiske.

***Ophrys fusca* cf. "lucana"**

Denne sentblomstrende *O. fusca* s.lat. er beskrevet fra Sydditalien (Potenza), hvor den menes at være endemisk. Den angives fra Campania til Calabria; vi så den også i Molise. Planterne var fra fuld blomst til nær afblomstring. At adskille den morfologisk fra andre *O. fusca* af mellemstørrelse forekommer vanskeligt; mest markant er den sene blomstringstid.

***Ophrys fusca* cf. "sulcata"**

Kun få planter set nord for Isernia (lok. 4 og 5). Næsten afblomstret.

Ophrys holoserica

Ophrys holoserica* ssp. *holoserica

Få planter i begyndende blomstring i Monti Lepini. Her var variationen stor, men generelt var blomsterne en smule mindre end normalt for denne underart.

Set i mængde på de fleste lokaliteter i Molise og Abruzzo. Også her var variationen meget stor. På de varme overdrev nord for Isernia var underarten langt i blomstringen – her var flere planter tæt på afblomstring. I de højere bjerge i Abruzzo var underarten i højblomstring.

I Campania (Cilento) var ssp. *holoserica* slet ikke at finde. Generelt er typiske planter af ssp. *holoserica* særdeles sjældne i Campania og videre sydpå i Italien. Jeg har selv, på flere rejser, kun set ganske få individer i Campania og Basilicata (og aldrig videre mod syd). Manfred Kalteisen, der har botaniseret i Italien et utal af gange skriver, at han aldrig har set typiske ssp. *holoserica* syd for en linie fra Napoli til Isernia.

På trods af den store variation i blomsterstørrelse synes ssp. *holoserica* nem at adskille morfologisk fra ssp. *posidonia* og (cf.) ssp. *tetraloniae*. Lidt vanskeliggøres synes adskillelsen fra den "ægte" *gracilis* at være. Fænologisk er forskellene tydelige.

Ophrys holoserica* ssp. *apulica

Kun set på højt liggende bjergenge (lok. 6 og 9) i Abruzzo. På begge lokaliteter var underarten meget variabel med glidende overgange til ssp. *holoserica*. Variationen er langt mere udtalt end i Apulien, og blomstringstiden falder en måned til halvanden senere (på fransk benævnes disse planter af og til *O. apulica* "tardif"). I dette morfologisk set forvirrende billede ses helt typiske *apulica* side om side med morfologisk afvigende planter, som af og til kan have mere eller mindre tredelt læbe.

En del individer lader sig, efter min mening, ikke adskille fra to nyligt beskrevne arter fra den nærliggende del af Kroatien. Det drejer sig om *Ophrys dinarica* Kranjcev & Delforge fra bjergene nord for Split, og om *Ophrys pharia* P. Devillers & J. Devillers-Terschren fra øen Hvar. Begge opfattes som endemer og er publiceret i Les Naturalistes Belges, vol. 85 (Orchid. 17), 2004. Her nævner samtlige autorer ligheden med *O. holoserica* ssp. *apulica* og for førstnævnte netop affinitet til planterne fra områderne i Abruzzo omkring Palena og Alfedena, men afviser at der er tale om samme taxon (?). Når man ser illustrationerne af planterne i de ovennævnte beskrivelser, og sammenholder dem med planterne i Abruzzo, kan man absolut ikke være enig. Kreutz giver i Eurorchis (17, 2005) sin opfattelse af de to kroatisk taxa. *O. pharia* opfatter han under ssp. *apulica*, mens han bifalder *O. dinarica* som ny art.

Spørgsmålet er, om der blot er tale om en meget bred og spændende morfologisk variation i disse sent blomstrende populationer, og at det derfor vil være meget vanskeligt at beskrive en blot nogenlunde entydig varietet af ssp. *apulica*. Dog, *O. dinarica* afviger (næsten) konsekvent ved sit komplicerede læbemønster og især ved de to kastaniebrune-orangefarvede, isolerede pletter nederst i støvfangshulheden. Planter af dette udseende ses spredt i populationerne på lok. 6 i Abruzzo. Kreutz har (næsten) tilsluttet sig, at flere af mine fotos fra Abruzzo viser "dinarica".

Ophrys holoserica* ssp. *lacaitae

Set på henholdsvis 2 og 4 lokaliteter i Molise og Campania. På lokaliteterne 4, 5 og 11 optrådte underarten i mængde. I områderne sås den også flere steder på grøftekanterne.

Hybrider med ssp. *holoserica* og ssp. *gracilis* identificeres normalt uden det store besvær.

***Ophrys holoserica* cf. ssp. *tetraloniae* (syn. ?*O. holoserica* ssp. *elator*)**

Mange centraleuropæiske botanikere, der har rejst i Molise og Abruzzo samt i Istrien, anser de meget sent blomstrende italienske planter for identiske med den fra Istrien beskrevne *O. tetraloniae* (i 2004 kombineret til underart af ssp. *holoserica* af Kreutz). Når man sammenligner med fotos af planter fra Istrien, er jeg ikke utilbøjelig til at være enig. Spørgsmålet er om ssp. *tetraloniae* er identisk med ssp. *elator*?

Underarten fandtes med ret stor sikkerhed på mindst 2 lokaliteter (lok. 4 og 5 i Molise samt måske også på lok. 10 i Campania) samt flere steder langs vej nr. 17 nord for Isernia. Planterne var i knop til begyndende blomstring (1-2 blomster). På en varm og tør sydskråning på lok. 5 sås et par planter med flere end 2 blomster fremme.

Den nederste af de meget små blomster er placeret højt over jorden, og rosetbladene er visne, når blomstringen påbegyndes.

Angående min tvivl på lok. 10 kan nævnes, at Stefan Hertel, som kender ssp. *tetraloniae* fra Istrien, nævner fra Campania lignende planter i blanding med ssp. *posidonia*.

***Ophrys holoserica* ssp. *gracilis* (syn. ?*O. holoserica* ssp. *serotina*)**

Disse småblomstrede planter fandt vi i Campania på lokaliteterne 10 og 12 samt flere steder langs veje, bl.a. syd for Campora. Her er blomsterne kraftigt farvede med overvejende stærkt rødbrunt til purpurfarvet bløster, som det også nævnes i protologen. I Campania vokser planterne dels i lyse løvskove og krat og dels i temmelig fugtig garrigue (her bl.a. sammen med ssp. *posidonia*) samt langs veje. Planterne med lignende stærke farver fandtes også i Abruzzo, mens majoriteten af planterne i Molise og Lazio typisk har hvidligt-hvidliggrønt bløster. Disse planter er tidligere beskrevet som *O. serotina* (fra Monti Lepini), men synes i nogen grad at have glidende overgange til ssp. *gracilis*.

Mange planter var afblomstrede eller temmelig nær derved, og de "pæneste" havde typisk kun få friske blomster tilbage. På de samme lokaliteter var ssp. *tetraloniae/posidonia* overvejende i knop eller begyndende blomstring.

Ud over, at blomsterne er små og (i Campania og delvist Abruzzo) præget af stærkt rosa til mørkviolette bløsterblade, er læben ofte noget kvadratisk og kantet og kronbladene er typisk korte og af form som en ligebeinet trekant, samt i reglen væsentlig kraftigere farvet end bægerbladene. Desværre var det, som ovenfor nævnt, ikke muligt at sammenligne ssp. *gracilis* med ssp. *holoserica* i mere traditionel fremtoning i Campania.

Der hersker en del forvirring omkring "*gracilis*" taxonomiske stilling samt morfologiske adskillelse fra andre småblomstrede "*holoserica*". En status som varietet af ssp. *holoserica* bør absolut diskuteres. Ssp. *gracilis* adskiller sig (næsten) konsekvent fra ssp. *holoserica* ved de altid meget små blomster og den senere blomstring.

Ophrys holoserica* ssp. *posidonia

Ssp. *posidonia* er beskrevet på artsniveau fra Campania (Salerno) af Delforge i 2000 og kombineret til underartsniveau af Kreutz i 2004. Underarten fremtræder morfologisk meget konstant, og efter min mening hersker der ingen tvivl om dette taxons lødighed (på underartsniveau).

Vi fandt ssp. *posidonia* på lokalitet 10 og 12 i Cilento-området. På begge lokaliteter var underarten talrig. På det let fugtige overdrev på lok. 10 var planterne i knop til begyndende blomstring, mens blomstringen var lidt videre fremskreden på den mere tørre lok. 11.

Enkelte individer havde tredelt læbe og indbøjede læberande (scolopaxoid). At henhøre ssp. *posidonia* til ssp. *elator* synes ikke at give nogen mening!

Konklusion: Ud fra vore iagttagelser på denne rejse frembød det ikke alvorlige vanskeligheder at adskille de tre småblomstrede taxa(?) *posidonia*, *tetraloniae* og *gracilis*. Spørgsmålet er om ssp. *tetraloniae* er identisk med ssp. *elator* (og evt. med "*gracilis*"??). Der synes, at herske en vis forvirring mellem beskrivelsen (protologen) af *O. gracilis* og en række forfatteres opfattelse af disse planter!?

Ssp. *posidonia* bør opfattes som en god underart!

Ud over egne iagttagelser bygger diskussionerne samt konklusionen også på kommentarer til rundsendte oplysninger og fotos. Værdifuld respons er kommet fra Manfred Kalteisen, Stefan Hertel, Karel Kreutz og Hermann Daiss.

Det skal nævnes, at Hans R. Reinhard i en artikel i 1987 slår samtlige sentblomstrende og småblomstrede italienske taxa sammen med planterne fra engene ved den øvre Rhin til ét taxon. På underartsniveau: *O. holoserica* ssp. *elator*. På artsniveau: *O. tetraloniae*.

Jeg er helt uenig i, at ssp. *posidonia* indlemmes her, og Reinhard omtaler ikke planterne fra Istrien.

Ophrys insectifera

To eksemplarer i fuld blomst på det Ölands-lignende overdrev på lok. 7. Arten anses for meget sjælden i området.

Ophrys sphegodes ssp. atrata

Kun set helt afblomstret.

Ophrys sphegodes ssp. sphegodes

Temmelig småblomstrede planter set på bjergenge og langs veje højt i Abruzzo. Ret nær afblomstring med 1-3 endnu friske blomster.

Ophrys tenthredinifera

Tre planter med et par endnu friske blomster set på de højtliggende enge (> 1100 moh.) på lokalitet 13.

Ophrys x flavicans (nm. promontorii)

På hver af lokaliteterne 6 og 9 blev set ét individ. Begge havde blot én frisk blomst tilbage. Anses af flere forfattere som en selvstændig art, *Ophrys promontorii*, med hovedudbredelse på Monte Gargano.

Aceras anthropophorum Set i alle regioner fra fuld blomst til næsten afblomstret.

Anacamptis pyramidalis Almindelig og i højblomstring "overalt" (11 lokaliteter).

Cephalanthera damasonium Især talrig i bøgeskov på lok. 9. Fuld blomst.

Cephalanthera longifolia I fuld blomst højt i Abruzzo. I øvrigt afblomstret m. frøkapsler.

Cephalanthera rubra I stort tal og fuld blomst flere steder på lok. 14.

Coeloglossum viride I fuld blomst på bjergenge og langs veje syd for Palena, højt i Abruzzo.

Dactylorhiza maculata ssp. fuchsii I knop højt i Abruzzo. I mængde og fuld blomst på lok. 14.

Dactylorhiza romana Mange afblomstrede flere steder på lok. 14.

Dactylorhiza sambucina I fuld blomst til begyndende afblomstring på enge højt i Abruzzo.

Epipactis atrorubens To eksemplarer i knop på lok. 9 højt i Abruzzo.

Epipactis cf. helleborine På seks lokaliteter sås unge planter, der ikke lod sig præcist bestemme.

Gymnadenia conopsea ssp. conopsea Fra knop til fuld blomstring på fem lokaliteter.

Gymnadenia conopsea ssp. *densiflora* I knop på fugtige vejkanter højt i Abruzzo.

Himantoglossum adriaticum I mængde og fuld blomst i Molise og Abruzzo. Også langs veje.
Oplevelsen af arten var virkelig fantastisk

Limodorum abortivum I stort tal og fuld blomst på tre lokaliteter.

Listera ovata I stort tal og fuld blomst på fem lokaliteter.

Neotinea maculata I frugt. Temmelig almindelig på fire lokaliteter.

Neottia nidus-avis I fuld blomst. Temmelig fåtallig på tre lokaliteter.

Orchis coriophora cf. ssp. *coriophora* Små, mørkerøde blomster med kort, knæbøjet læbe.
Der er uden tvivl tale om ssp. *coriophora*.

Orchis italica Helt afblomstret på to lokaliteter.

Orchis laxiflora Især i store, smukke bestande på højtliggende enge på lok. 13.

Orchis mascula ssp. *mascula* På enge og i krat højt i Abruzzo. Fuld blomst.

Orchis morio I mængde. Afblomstret undtagen højt i Abruzzo, hvor den var i blomst.

Orchis pauciflora Næsten afblomstret. Kun set i Abruzzo.

Orchis provincialis Helt afblomstret langs veje og på enge.

Orchis purpurea I mængde. Afblomstret, dog endnu i blomst højt i Abruzzo.

Orchis simia Næsten afblomstret på den smukke bjergeng på lok. 6.

Orchis ustulata I fuld blomst flere steder på bjergengen på lok. 6.

Orchis papilionacea cf. *papilionacea* Helt afblomstret.

Orchis tridentata I blomst højt i Abruzzo, i øvrigt afblomstret.

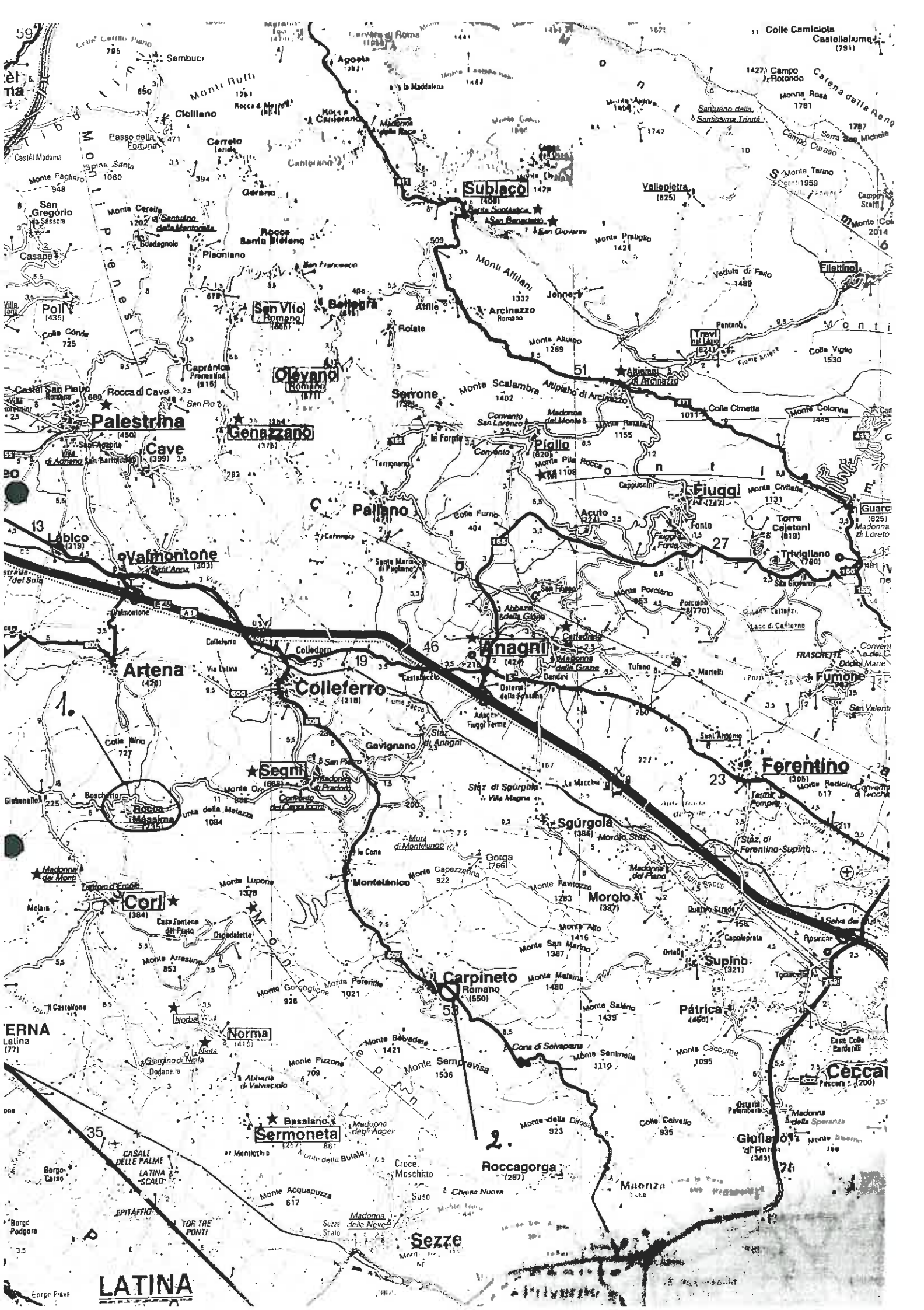
Platanthera bifolia ssp. *latiflora* I fuld blomst højt i Abruzzo.

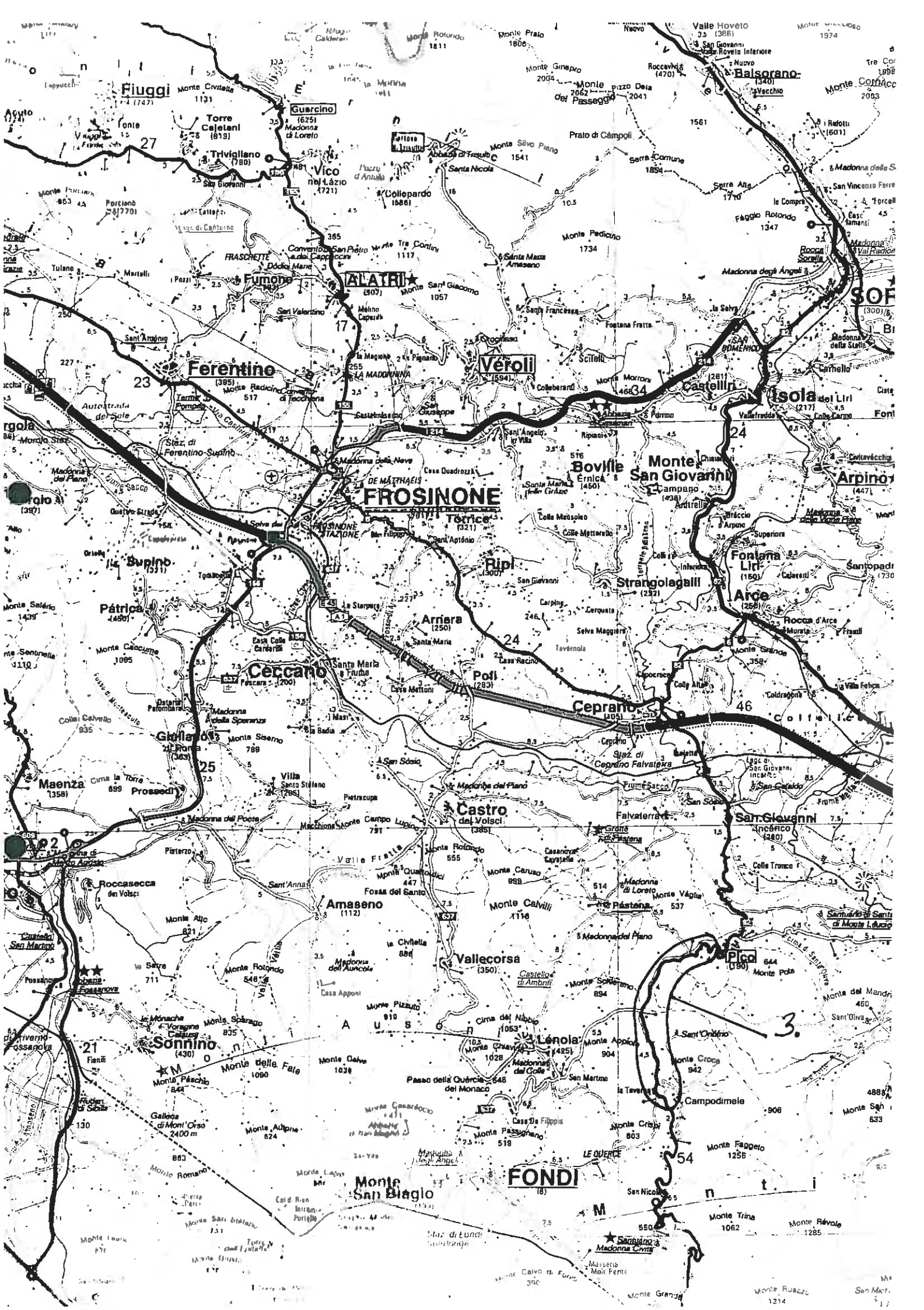
Platanthera chlorantha I fuld blomst på fire lokaliteter.

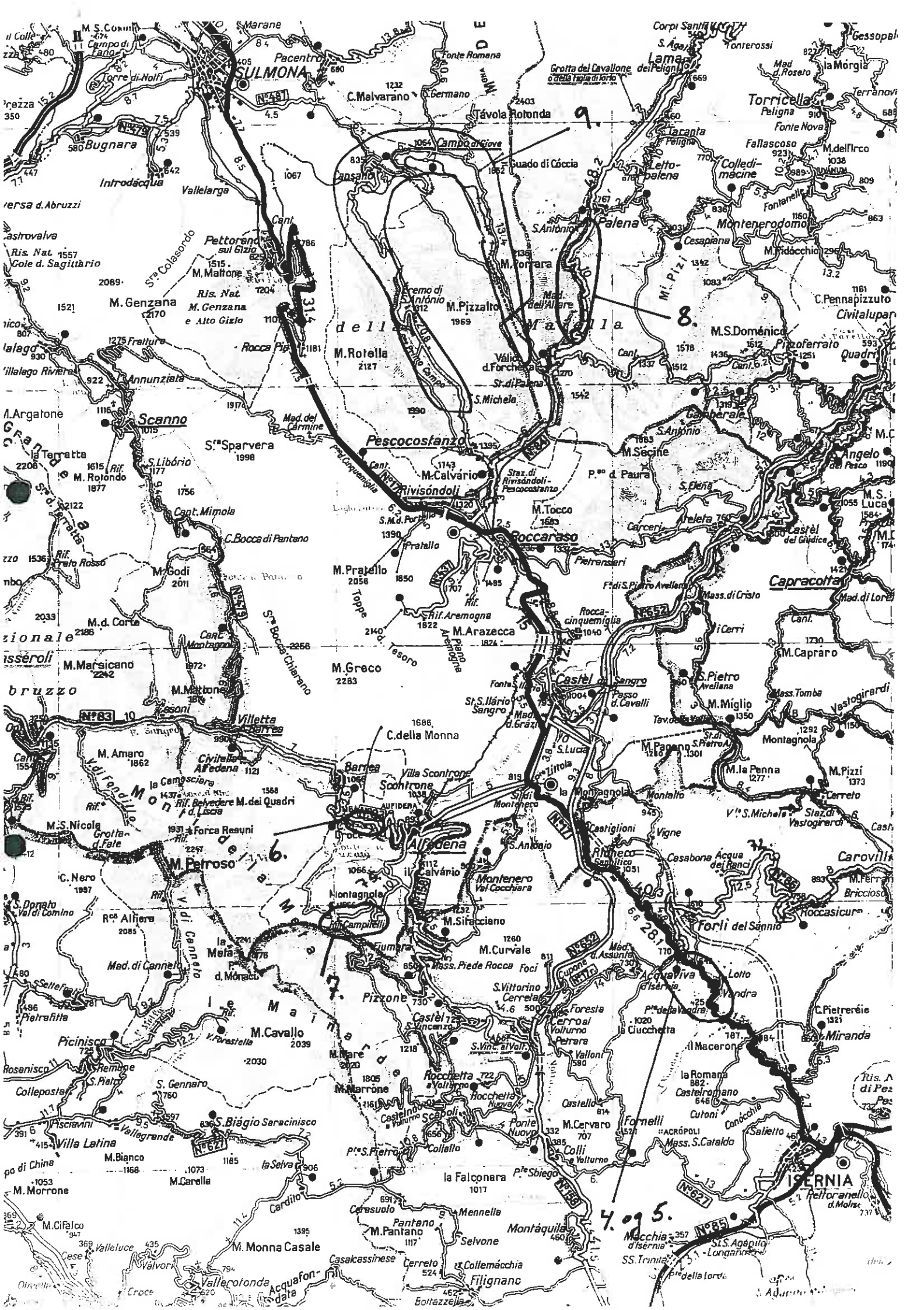
Serapias lingua Fuld blomst til begyndende afblomstring. På to lokaliteter.

Serapias cordigera I mængde og fuld blomst på maleriske skovenge på lok. 14.

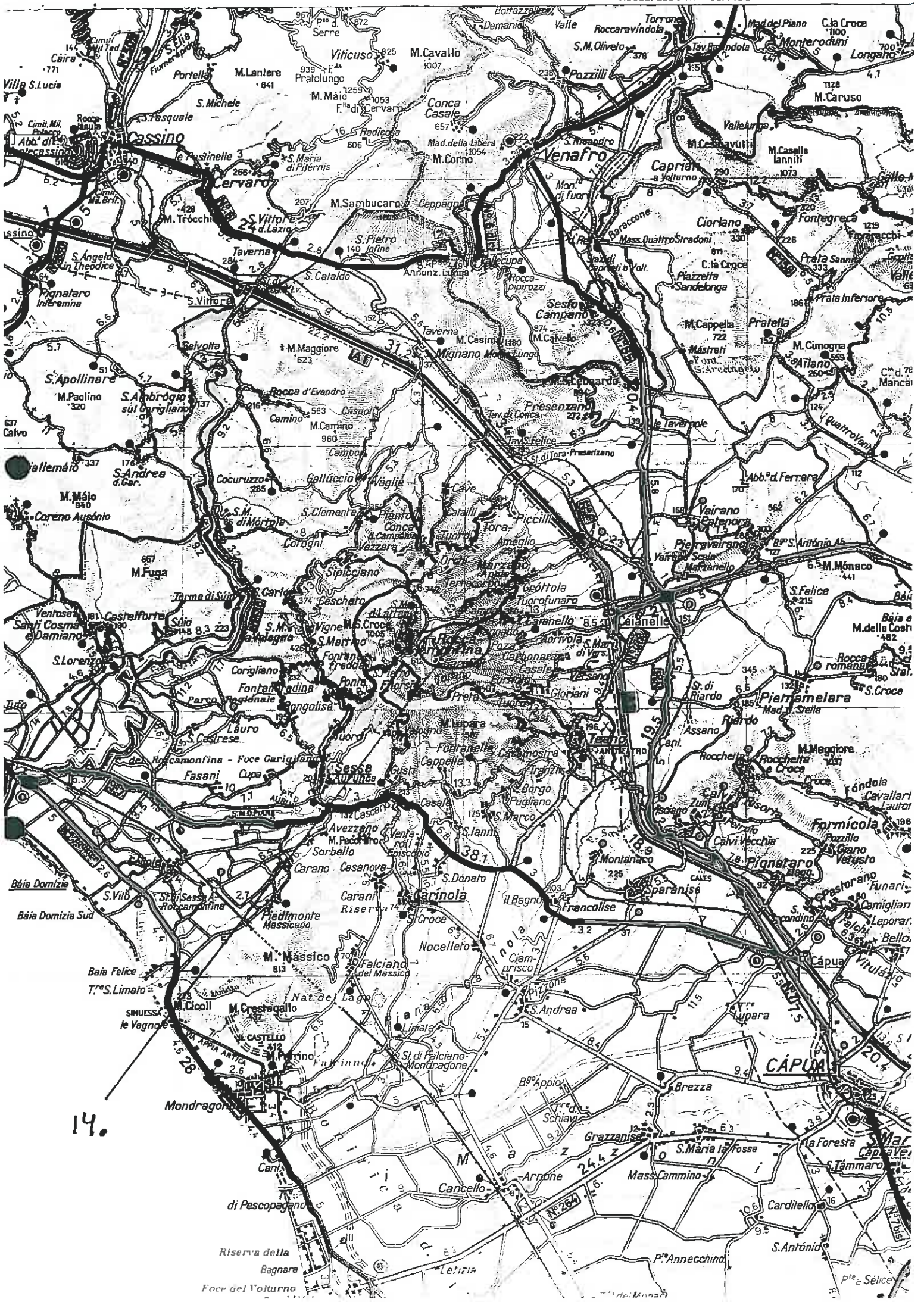
Serapias vomeracea ssp. *vomeracea* I fuld blomst på fem lokaliteter.

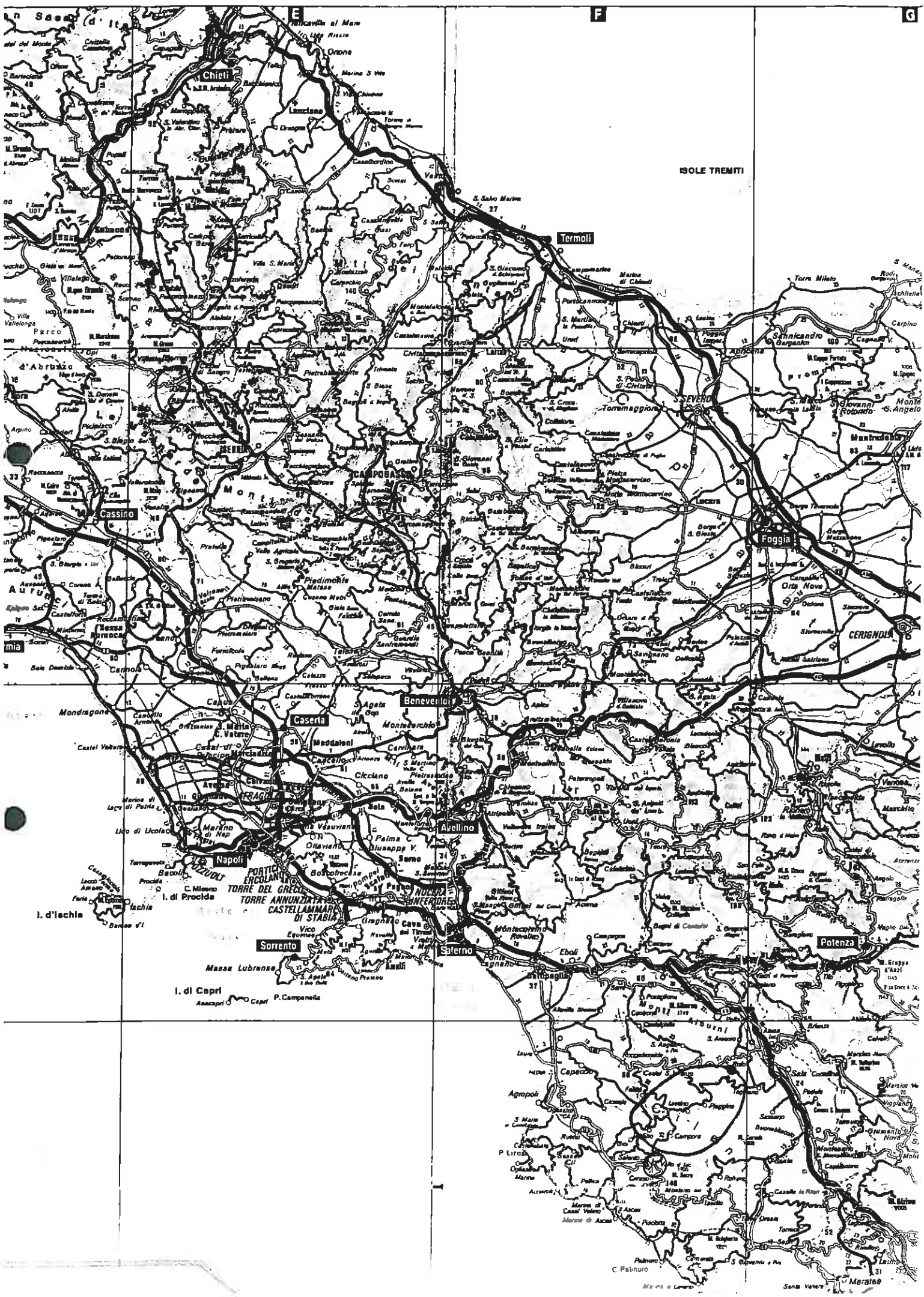

Orkideer i det sydlige Centralitalien

Checkliste for forsommerblomstrende (m. maj – u. juni) taxa i Abruzzo, Molise, Campania og det sydlige Lazio.

Niels Faurholdt febr. 2005.

Dato	Lokalitetens beliggenhed	Landskabs- og vegetationstype

Nr.	Art	Underart, varietet, form, "type" mv.	Registreret
1.	<i>Ophrys apifera</i>		
2.	<i>Ophrys argolica</i>	subsp. <i>crabonifera</i>	
3.	<i>Ophrys bertolonii</i>		
4.	<i>Ophrys bombyliflora</i>		
5.	<i>Ophrys fusca</i>	subsp. <i>fusca</i>	
		? subsp. <i>lucana</i>	
		? <i>O. sulcata</i> , (? subsp. <i>minima</i>), (<i>O. hespera</i> ??)	
		*	
6.	<i>Ophrys holoserica</i>	subsp. <i>holoserica</i>	
		subsp. <i>apulica</i>	
		subsp. <i>lacaitae</i>	
		subsp. <i>oxyrrhynchos</i>	
		<i>gracilis</i>	
		<i>posidonia</i>	
		<i>tetraloniae</i>	
		<i>serotina</i>	
		<i>elator</i>	
7.	<i>Ophrys insectifera</i>		
8.	<i>Ophrys lutea</i>	subsp. <i>lutea</i>	
9.	<i>Ophrys scolopax</i>	subsp. <i>scolopax</i>	
10.	<i>Ophrys sphegodes</i>	subsp. <i>sphegodes</i>	
		subsp. <i>atrata</i>	
		subsp. <i>litigiosa</i> s.l.	
		subsp. <i>passionis</i> ("garganica")	
		? subsp. <i>majellensis</i> (<i>O. garganica</i> ssp. <i>majellensis</i>)	
		? <i>cilentana</i>	
11.	<i>Ophrys tenthredinifera</i>		
12.	<i>Ophrys vernixia</i>	subsp. <i>ciliata</i>	
13.	<i>Ophrys x flavicans</i>	nm. <i>promontorii</i>	

Andre orkiderarter

Listen er formentlig ikke komplet.

Niels Faurholdt febr. 2005.

	Art	Underart, varietet, forma, "type" mv.	Registreret
1.	<i>Aceras anthropophorum</i>		
2.	<i>Anacamptis pyramidalis</i>		
3.	<i>Cephalanthera damasonium</i>		
4.	<i>Cephalanthera longifolia</i>		
5.	<i>Coeloglossum viride</i>		
6.	<i>Corallorhiza trifida</i>		
7.	<i>Dactylorhiza incarnata</i>	samt <i>D. gervasiana</i> ?	
8.	<i>Dactylorhiza sambucina</i>		
9.	<i>Dactylorhiza maculata</i>	måske inkl. <i>fuchsii</i> og/eller <i>saccifera</i>	
10.	<i>Epipactis atrorubens</i>		
11.	<i>Epipactis helleborine</i>	også <i>latina</i> og <i>muelleri</i>	
12.	<i>Epipactis microphylla</i>		
13.	<i>Epipactis palustris</i>		
14.	<i>Gymnadenia conopsea</i>	inkl. ssp. <i>densiflora</i> og var. <i>alpina</i>	
15.	<i>Himantoglossum adriaticum</i>		
16.	<i>Himantoglossum hircinum</i>		
17.	<i>Limodorum abortivum</i>		
18.	<i>Listera ovata</i>		
19.	<i>Neotinea maculata</i>		
20.	<i>Neottia nidus-avis</i>		
21.	<i>Orchis coriophora</i>	både <i>coriophora</i> og <i>fragrans</i> ??	
22.	<i>Orchis italica</i>		
23.	<i>Orchis laxiflora</i>		
24.	<i>Orchis mascula</i>	også subsp. <i>signifera</i>	
25.	<i>Orchis militaris</i>		
26.	<i>Orchis morio</i>		
27.	<i>Orchis pauciflora</i>		
28.	<i>Orchis provincialis</i>		
29.	<i>Orchis pallens</i>		
30.	<i>Orchis purpurea</i>		
31.	<i>Orchis simia</i>		
32.	<i>Orchis ustulata</i>		
33.	<i>Orchis papilionacea</i>	formentlig var. <i>papilionacea</i>	
34.	<i>Orchis tridentata</i>		
35.	<i>Orchis lactea</i>	meget sjælden	
36.	<i>Orchis quadripunctata</i>		
37.	<i>Platanthera bifolia</i>		
38.	<i>Platanthera chlorantha</i>		
39.	<i>Serapias lingua</i>		
40.	<i>Serapias cordigera</i>		
41.	<i>Serapias parviflora</i>		
41.	<i>Serapias vemeracea</i>		